

STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

Ewolucja instytucji konfiskaty i przepadku w polskim prawie karnym do 1990 r.

Temat niniejszej pracy doktorskiej stanowią dwa obszerne, będące jednocześnie odrębnymi instytucjami prawnymi, zagadnienia: konfiskaty i przepadku. W obu przypadkach zostanie przedstawiona ich ewolucja, od czasów zarania państwa polskiego aż do eliminacji kary konfiskaty mienia z polskiego porządku prawnego w 1990 r. Ramy czasowe dysertacji rozciągają się zatem od początków polskiej państwowości, przez czas zaborów i odzyskanie przez Polskę niepodległości, okres II RP i Polski Ludowej, aż do transformacji ustrojowej i powstania w pełni suwerennej Rzeczypospolitej Polskiej. Poza zakresem zainteresowania pozostaną jednak rozważania dotyczące funkcjonowania konfiskaty i przepadku w okresie II wojny światowej pod reżimem obcych porządków prawnych (niemieckiego i radzieckiego).

Ze względu na bardzo szerokie ujęcie historycznoprawne poza głównym nurtem rozważań pozostały kwestie koncentrujące się wokół współczesnej instytucjonalizacji przepadku. W związku z tym pominięte zostaną zatem: kodeksowa regulacja przepadku przedmiotów oraz przepadku korzyści majątkowych pochodzących chociażby pośrednio z przestępstwa od 1997 r.; rozbudowanie i rozszerzenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego przepadku korzyści majątkowej osiągniętej, chociażby pośrednio, z popełnienia przestępstwa w 2000 r.; ujednoczenie terminologii poprzez wprowadzenie zbiorczego pojęcia przepadku w 2003 r.; duża nowelizacja kodeksu karnego, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 r., sytuująca przepadek w rozdziale Va k.k. jako środek *sui generis*; wprowadzone w 2017 r. rozwiązania, mające na celu m.in. implementację unijnych dyrektyw, wdrażające założenia tzw. konfiskaty rozszerzonej (rozszerzonego przepadku mienia); regulacje dotyczące odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny popełnione pod groźbą kary, a także późniejsze nowelizacje prawa karnego w zakresie przepadku. Niewątpliwie kwestie te, zarówno z punktu widzenia krajowych, jak i międzynarodowych regulacji, wymagają bowiem głębszego, oddzielnego opracowania.

Proponowany temat nie doczekał się dotąd właściwego i pełnego opracowania z punktu widzenia historycznej ewolucji konfiskaty i przepadku. Do tej pory autorzy skupiali się w swoich monografiach głównie na obowiązujących w danym czasie rozwiązaniach, przybliżając

formalno-dogmatyczną stronę samego przypadku. Część z nich dotykała zagadnień historycznych, jednak albo w wąskim zakresie, albo z perspektywy ewolucji środków karnych *in gremio*.

Głównym celem niniejszej pracy jest zatem ukazanie zmian, jakie dokonywały się w polskim prawie karnym w zakresie obu instytucji będących w centrum zainteresowania badawczego, tj. konfiskaty i przypadku. Pozwoli to nie tylko pokazać ich genezę i stopniowe przeobrażenia, ale także uchwycić tendencje rozwojowe oraz intencje, którymi kierował się prawodawca na tle ogólnych prawidłowości występujących w procesie rozwoju prawa karnego. Rozprawa ma pokazać nie tylko formalno-dogmatyczną ewolucję obu instytucji, w przypadku rozdziałów XX-wiecznych (3. i 4.) głównie poprzez przepisy kodeksowe i pozakodeksowe, ale również przybliżyć, choć w ograniczonym stopniu, praktykę stosowania obu tych kar oraz poglądy doktryny, które w zasadniczy sposób wpływały na ich kształt.

Rozprawa w założeniu ma charakter zarówno historycznoprawny, jak i prawno-karno-materialny, usytuować więc ją należy w subdyscyplinach nauk prawnych: historia prawa oraz prawo karne. Główną oś rozważań dysertacji stanowi przede wszystkim ewolucja konfiskaty i przypadku mienia w prawie karnym materialnym w szerokim tego pojęcia znaczeniu. Ze względu bowiem na specyfikę dwóch pierwszych rozdziałów, badane były przede wszystkim źródła, w tym zwłaszcza akty wydawane przez monarchów oraz bogate ustawodawstwo sejmowe doby okresu Rzeczypospolitej szlacheckiej, a także, przywoływane pomocniczo, opracowania i poglądy badaczy zarówno z historii dawnej, jak i bardziej współczesnej. Historia prawa i warsztat historyczny odgrywają tu zatem pierwszorzędne znaczenie. W rozdziałach 3. i 4., obejmujących okres XX w., badane instytucje były rozważane przede wszystkim w ujęciu przepisów kodeksowych oraz pozakodeksowych, a także poglądów doktryny i tez orzecznictwa. Nie mniej istotne źródła będą stanowiły także projekty aktów prawnych, w tym druki i stenogramy sejmowe. W tej części pracy najistotniejszy był aspekt karnomaterialny i związana z nim dogmatyczna analiza przepisów.

Przedmiotem rozważań pozostaje przede wszystkim prawo karne powszechne, a więc zawierające normy ogólne i generalne dotyczące wszystkich dziedzin życia społecznego oraz osób. W przypadku Polski przedrozbiorowej uwzględnione zostaną istotne odrębności z tym związane (np. prawo ziemskie, miejskie, wiejskie). W ujęciu historycznym prawo karne dotyczyło przede wszystkim czynów zabronionych będącymi przestępstwami, przez długi czas traktowanymi w sposób jednolity. Nie należy jednak zapominać o wykroczeniach, które, stanowiąc szeroko pojęte prawo karne, będą wyodrębniać się jako oddzielna kategoria czynu

zabronionego, jednak o zredukowanych konsekwencjach prawnych. Prawo wykroczeń normuje bowiem odpowiedzialność penalną za czyny o mniejszej od przestępstw szkodliwości społecznej. O powstaniu wyodrębnionego prawa wykroczeń można mówić dopiero, gdy, po odzyskaniu przez Rzeczpospolitą niepodległości w 1918 r., podjęto szeroko zakrojone prace nad kodyfikacją polskiego prawa. Prawo wykroczeń będzie zatem także przedmiotem zainteresowania niniejszej dysertacji.

Praca została podzielona na cztery rozdziały. W pierwszym z nich przybliżony zostaje okres Polski przedrozbiorowej w kontekście ewolucji konfiskaty, jako kary będącej przez długie wieki w podstawowym repertuarze sankcji o charakterze dyskrejonalnym, którymi dysponował monarcha. Jest to najdłuższy okres objęty badaniami i bardzo zróżnicowany pod kątem stosowanych porządków prawnych. W przypadku pierwszego podrozdziału, ze względu na ograniczoną bazę źródłową, narracja z natury rzeczy ma charakter bardziej fragmentaryczny. W kolejnych częściach pracy poszukiwania objęły poszczególne warstwy prawa według podziału stanowego. Były to przede wszystkim prawo ziemskie, ale także, w mniejszym stopniu, miejskie oraz wiejskie. Wykorzystane jako wiodące zostały także węzłowe źródła prawa tej epoki, a więc m.in. Statuty Kazimierza Wielkiego, przywileje szlacheckie doby jagiellońskiej, jak również ustawodawstwo sejmowe XVI–XVIII w. W mniejszym stopniu wzmiankowana została kara przepadku, która miała wówczas o wiele rzadsze zastosowanie, o czym świadczy choćby fakt, iż, właściwie aż do schyłku XVIII w., nie stanowiła oddzielnej instytucji prawnej.

Drugi rozdział dysertacji przybliży najważniejsze regulacje dotyczące konfiskaty i przepadku doby zaborów. Ta część rozprawy ma za zadanie ukazać istotną dychotomię obu kar w obrębie różnych zaborów, a mianowicie to, jak wyglądała represyjność kary konfiskaty w zaborze rosyjskim, poświęcając tej kwestii największą uwagę, przede wszystkim w ujęciu carskiej odpowiedzi na polskie ruchy narodowowyzwoleńcze, a jak w zaborach pruskim (niemieckim) oraz austriackim (austro-węgierskim), gdzie sankcja ta doznawała licznych ograniczeń i była stopniowo wypierana przez przepadek.

Trzeci rozdział rozprawy obejmuje okres II Rzeczypospolitej, w którym konfiskata była upatrywana jako kara anachroniczna, w związku z tym w dużej mierze została wyparta przez przepadek, czego dowodem jest zarówno kodeks karny z 1932 r., jak i bogate ustawodawstwo pozakodeksowe. Rozdział ten pokazuje także tendencje, za jakimi podążał ustawodawca w zakresie ujednolicania ustawodawstwa dawnych państw zaborczych, jak również wzmiankuje

o próbach stworzenia systemowej regulacji dotyczącej restytucji mienia zagrabionego przez te mocarstwa.

W czwartym rozdziale zostaje przybliżona ewolucja konfiskaty i przepadku w okresie Polski Ludowej. Zwłaszcza w czasach stalinizmu, które obejmuje pierwszy podrozdział tego rozdziału, kara konfiskaty przeżywała swój renesans, co wpisywało się w trend, zgodnie z którym władza komunistyczna wzięła na cel represji karnej przeciwników nowego systemu prawnopolitycznego. Dotyczyło to nie tylko przestępców politycznych, ale później także i gospodarczych. W tym rozdziale zaprezentowana została także ewolucja samego przepadku, który, jako kara związana materialnie z dokonaniem przestępstwem, nie był poddawany tak dalece idącym przeobrażeniom, jak w przypadku konfiskaty. W czwartym rozdziale przedstawiona została ewolucja obu tych kar także po 1956 r., ich wzajemna konkurencyjność na gruncie kodeksu karnego z 1969 r., a także zaostrzenie polityki karnej w zakresie stosowania konfiskaty w pierwszej połowie lat 80. Rozdział, a zarazem całą rozprawę, wieńczy omówienie zmian w prawie dokonanych w roku 1990 kiedy to konfiskata, pod wpływem silnej krytyki ze strony doktryny, ale również przeobrażeń społeczno-politycznych tego okresu, została wyeliminowana z katalogu kar.